

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

*Πῶς οἱ ἄνθρωποι καὶ μάλιστα οἱ ἡγεμόνες
δοξάζονται ἢ καταισχύνονται.*

Ἀπολείπεται ἤδη εἰς ἡμᾶς νὰ πραγμα-
τευθῶμεν πῶς οἱ ἡγεμόνες ὀφείλουσι νὰ φέ-
ρωνται πρὸς τοὺς ὑπηκόους των καὶ πρὸς
τοὺς φίλους των. Γνωρίζων δέ, ὅτι πολλοὶ
ἔγραψαν περὶ τοῦ πράγματος τούτου, φο-
βούμαι μήπως, γράφων καὶ ἐγώ, κατακριθῶ
ὡς κενόδοξος, καθόσον μάλιστα θέλω κη-
ρυχθῆ ὑπαδὸς τῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας οἱ
ἄλλοι ἔθεσαν ὡς βάσεις. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ
σκοπός μου εἶνε νὰ γράψω ὠφέλιμὸν τι διὰ
τὸν νοήμονα ἀναγνώστην, ἐνόμισα καταλ-
ληλότερον νὰ προσηλώσω τὴν προσοχὴν
μου εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων παρὰ
εἰς τὴν κατὰ φαντασίαν παράστασιν αὐ-
τῶν, διότι πολλοὶ ἐφραντάσθησαν δημοκρα-
τίας καὶ ἡγεμονίας μηδέποτε ὑπαρξάσας
καὶ τῶν ὁποίων δὲν ἔλαβέ τις ποτε γνῶσιν.
Ἵπάρχει τοσαύτη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ τρό-
που, καθ' ὃν ζῶμεν καὶ ἐκείνου, καθ' ὃν
ἔπρεπε νὰ ζῶμεν, ὥστε ὁ θέλων νὰ πα-
ραστήσῃ ὅ τι συνήθως γίνεται, διὰ νὰ ἐπι-
τύχῃ ὅ τι ἔπρεπε νὰ γίνηται, διδάσκεται
μᾶλλον τὴν καταστροφὴν του παρὰ τὴν
σωτηρίαν του, διότι ὁ θέλων νὰ δείκνυται
καθ' ἕλα ἀγαθός, εἶνε ἐπόμενον ν' ἀφκνι-
σθῆ εὐρισκόμενος μεταξὺ πολλῶν μὴ ἀγα-
θῶν. Ὅθεν ἀναγκαῖον εἶνε εἰς τὸν ἡγε-
μόνα διὰ τὴν διατήρησίν του νὰ μάθῃ πῶς

νά μή εἶνε ἀγαθός, νά κάμνη δέ ἢ νά μή κάμνη χρῆσιν τῆς μαθήσεως ταύτης κατὰ τὰς ἀνάγκας.

Παραλείπων λοιπὸν τὰ κατὰ φαντασίαν περὶ ἡγεμόνων λεγόμενα καὶ πραγματευόμενος τῆς ἀληθείας, λέγω, ὅτι εἰς ὅλους ἐν γένει τοὺς ἀνθρώπους καὶ μάλιστα τοὺς ἡγεμόνας, ὡς κατέχοντας θέσιν ὑψηλοτέραν, ἀποδίδονται τινες ἰδιότητες, ἕνεκα τῶν ὁποίων θεωροῦνται ἢ ἀξιόμειπτοι ἢ ἀξιέπαινοι· διὰ τοῦτό τινες λογίζονται ἐλευθερῖαι, τινὲς φειδωλοί, τινὲς μεγαλόδωροι, τινὲς ἄρπαγες, τινὲς ὠμοί, τινὲς ἐπεικεῖς. Παρομοίως ὁ μὲν θεωρεῖται ἄπιστος, ὁ δὲ πιστός, ὁ μὲν θηλυπρεπὴς καὶ δειλός, ὁ δὲ ἀνδρεῖος καὶ γενναῖος, ὁ μὲν φιλήθρωπος, ὁ δὲ ὑπερόπτης, ὁ μὲν φιλήδονος, ὁ δὲ σώφρων, ὁ μὲν εἰλικρινής, ὁ δὲ πονηρός, ὁ μὲν σκληροτράχηλος, ὁ δὲ εὐάγωγος, ὁ μὲν σοβρὸς, ὁ δὲ κουφόνους, ὁ μὲν θρησκός, ὁ δὲ ἄθρησκός καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Συνομολογῶ δέ, ὅτι ἤθελεν εἶσθαι πρᾶγμα παντὸς ἐπαίνου ἀξίον τὸ νά ἔχωσιν οἱ ἡγεμόνες ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἰδιοτήτων τὰς θεωρουμένας ὡς καλὰς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ σύγχρονος ὑπαρξίς αὐτῶν εἶνε ἀδύνατος καὶ προσέτι ἡ ἀκριβὴς τήρησίς των καθίσταται δύσκολος, ἕνεκα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐπάναγκες θεωρῶ, ἐὰν εἶνε οἱ ἡγεμόνες ἐπὶ τοσοῦτον προσεκτικοί, ὥστε ν' ἀποφεύγωσι τὰς κακίας, τὰς δυναμένας νά δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐξουσίας των, νά προφυλάττωνται δὲ ἀκόμη, ἂν εἶνε δυνατόν, καὶ ἀπὸ ἐκείνης, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νά ἔχωσι τοιοῦτον ἀ-

ποτέλεσμα, ἀλλ' ἐὰν τοῦτο δὲν εἶνε εὐκό-
 λον, ὡς πράττωσι τὰς τοιαύτας κακίας ἄ-
 νευ φόβου. Περιπλέον πρέπει γ' ἀδιαφοροῦ-
 σιν εἰς τὴν δυσφημίαν, τὴν προξενουμένην
 ἐκ τῶν κακιῶν ἐκείνων, ἄνευ τῶν ὁποίων
 δυσκόλως δύνανται νὰ διατηρήσωσι τὴν
 ἐξουσίαν των, καθότι, ἐὰν θεωρήσωμεν ἀ-
 κριβῶς ὅλα τὰ πράγματα, θέλομεν παρα-
 τηρήσει, ὅτι πράξις τις θεωρουμένη ὡς ἐ-
 νάρετος, δύναται νὰ προξενήσῃ τὸν ὄλεθρον
 τοῦ ἐκτελοῦντος αὐτήν· ἐξ ἐναντίας δὲ ἄλ-
 λη πράξις, θεωρουμένη ὡς κακία, ἤμπορεῖ
 ν' ἀποβῇ εἰς τὸν ἐκτελεστὴν αὐτῆς πρόξε-
 νος ἀσφαλείας καὶ εὐημερίας.

R

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Περὶ ἐλευθεριότητος καὶ φειδωλίας.

Ἄρχόμενος λοιπὸν τοῦ λόγου μου ἀπὸ τὰς πρώτας ἐκ τῶν εἰρημένων ἰδιοτήτων παρατηρῶ, ὅτι εἶνε ὠφέλιμον εἰς τοὺς ἡγεμόνας νὰ θεωρῶνται ἐλευθέριοι. Ἡ ἐλευθεριότης ὅμως, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζεσαι μὲ τρόπον μὴ ἐπιδεικτικόν, σὲ βλάπτει, διότι ἢ μετ' ἀρετῆς καὶ ὡς ὑπαγορεύει τὸ καθήκον μετερχομένη ἐλευθεριότης, μένουσα ἄγνωστος, δὲν σὲ ἀπαλλάσσει τῆς δυσφημίας τοῦ φειδωλοῦ. Ὅθεν, ὁ θέλων νὰ λογίζηται ἐλευθέριος, πρέπει νὰ μὴ φείδηται κάθενός εἶδους πολυτελείας· ἐπομένως πᾶς τοιοῦτος ἡγεμών, ὑποχρεούμενος νὰ καταναλίσκῃ διαρκῶς τὴν περιουσίαν του εἰς τοιαύτας εὐεργεσίας, θέλει ἐπὶ τέλους καταναγκασθῆ, ἐπιθυμῶν νὰ διατηρήσῃ τὴν δόξαν τῆς ἐλευθεριότητος, νὰ καταπιέσῃ ἐκτάκτως τοὺς λαοὺς του, νὰ τοὺς ἐπιβάρυνῃ μὲ φόρους καὶ νὰ μεταχειρίζηται ὅλα τὰ δυνατὰ μέσα πρὸς χρηματολογίαν. Τοιαύτη διαγωγὴ θέλει προκαλέσῃ κατ' αὐτοῦ τὸ μῖσος τῶν ὑπηκόων του καὶ θέλει τὸν καταστήσῃ καθὸ πτωχόν, ἀνάξιον σεβασμοῦ, γινόμενος δέ, διὰ τῆς τοιαύτης ἐλευθεριότητός του, ἐπιβλαβὴς εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ εὐεργετικὸς εἰς τοὺς ὀλίγους, καθίσταται ἀδύνατος ἀπέναντι τοῦ παραμικροτέρου δυστυχήματος καὶ ὁ ἐλάχιστος τῶν κινδύνων θέλει εἶσθαι ἱκανὸς νὰ φέρῃ

τὴν καταστροφὴν τῆς ἐξουσίας του· ταῦτα δὲ αἰσθανόμενος καὶ θέλων νὰ ὀπισθοδρομήσῃ, ὑποπίπτει ἀμέσως εἰς τὴν δυσφημίαν τοῦ ἐλαττώματος τῆς φειδωλίας. Πᾶς ἡγεμὼν λοιπὸν, μὴ δυνάμενος νὰ κάμῃ χρῆσιν τῆς ἐλευθεριότητος, χωρὶς ζημίαν του, εἰς τρόπον, ὥστε νὰ γίνηται αὕτη γνωστή, ὀφείλει, εἴναι φρόνιμος, νὰ μὴ πτοῖται ἕνεκα τῆς δυσφημίας τοῦ φειδωλοῦ, διότι, προϊόντος τοῦ χρόνου, δύναται νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ἐλευθέριος ὑπὸ τῶν ἄλλων, ἐχόντων ὑπ' ὄψιν, ὅτι διὰ τῆς οἰκονομίας του ἐπαρκεῖ εἰς τὰ ἔξοδά του, ἢ μπορεῖ νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν κατὰ τῶν πολεμίων του, δύναται νὰ κάμῃ ἐπιχειρήσεις χωρὶς νὰ βαρύνῃ τοὺς λαοὺς του καὶ οὕτω θέλει δεικνυταὶ ἐλευθέριος μὲν πρὸς ὄλους ἐκείνους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν ἀφαιρεῖ τι, καὶ οἱ τοιοῦτοι εἶνε ἀναρίθμητοι, φειδωλὸς δὲ πρὸς ὄλους ἐκείνους, πρὸς τοὺς ὁποίους δὲν δίδει τι, καὶ οἱ τοιοῦτοι εἶνε ὀλίγιστοι. Εἰς τὰς ἡμέρας μας ἀνεδείχθησαν ἄνδρες μεγάλων ἔργων μόνοι οἱ φειδωλοί, οἱ δὲ λοιποὶ ἐξωλοθρεύθησαν. Ὁ Πάπας Ἰούλιος ὁ Β' ὠφελήθη μὲν ἀπὸ τὴν ἐλευθεριότητα διὰ ν' ἀναβῆ τὸν θρόνον, ἀλλ' ἐπομένως ἔγινε φειδωλὸς διὰ νὰ δυνηθῆ νὰ πολεμήσῃ τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, καὶ τῶνόντι ἐπολέμησε τοσάκις χωρὶς νὰ ἐπιβάλλῃ οὐδέναι ἔκτακτον φόρον, διότι τὰ ἐλλείποντα ἀνεπληρώθησαν διὰ τῆς μακροχρονίου οἰκονομίας του. Ὁ νῦν βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας, εἴναι ἤθελεν εἶσθαι ἐλευθέριος δὲν ἤθελε πράξῃ τοσαῦτα κατορθώματα. Θέλοντες λοιπὸν οἱ ἡγεμόνες ν' ἀποφεύγωσι τὴν γύμνωσιν

τῶν ὑπηκόων των, νὰ δύνανται νὰ ὑπερα-
 σπίζωσιν ἑαυτούς, νὰ μὴ καθίστανται πτω-
 χοὶ καὶ εὐκαταφρόνητοι, ὥστε ν' ἀναγκά-
 ζωνται νὰ διαρπάζωσιν, ὀφείλουσι ν' ἀδια-
 φορῶσι, νομιζόμενοι φειδωλοί, καθότι ἡ
 φειδωλία εἶνε ἐν ἐκ τῶν ἐλαττωμάτων ἐ-
 κείνων, δυνάμει τῶν ὁποίων βασιλεύουσιν.
 Ἐὰν δέ τις ἤθελεν εἶπῃ, ὅτι ὁ Καῖσαρ διὰ
 τῆς ἐλευθεριότητός του ἐπέτυχε τὴν αὐτο-
 κρατορίαν καὶ ὅτι πολλοὶ ἄλλοι, διότι ἐ-
 χρημάτισαν καὶ ἐθεωροῦντο ἐλευθέριοι,
 προήχθησαν εἰς μεγάλα ἀξιώματα, ἀπαντῶ,
 ὅτι ἡ εἶσαι ἡγεμῶν ἢ καταγίνεσαι εἰς τὴν
 ἀπόκτησιν τῆς ἡγεμονίας. Κατὰ τὴν πρῶ-
 τὴν περίπτωσιν ἡ ἐλευθεριότης εἶνε ἐπι-
 βλαβής, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἀναγκαιο-
 τάτη, ὁ δὲ Καῖσαρ συγκατηριθμεῖτο με-
 ταξὺ ἐκείνων, οἵτινες προσεπάθησαν νὰ γί-
 νωσιν αὐτοκράτορες τῆς Ρώμης. Καὶ εἰάν
 ἤθελε μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν του ἐπιζήσῃ
 χωρὶς νὰ μετριάσῃ τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἔξο-
 δα, ἤθελε καταστρέψῃ τὴν ἐξουσίαν του.
 Εἰς τὸν ἀντιτείνοντα, ὅτι πολλοί, ἐλευθε-
 ριώτατοι ὄντες, ἐγένοντο ἡγεμόνες καὶ ἔ-
 πραξαν μεγάλα ἔργα διὰ τῶν στρατευμά-
 των των, ἀπαντῶ, ὅτι ἡ ὁ ἡγεμῶν δαπανᾷ
 ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ ἐκ τῶν ὑπηκόων του
 ἢ δαπανᾷ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων. Κατὰ τὴν
 πρώτην περίπτωσιν πρέπει νὰ εἶνε οἰκονό-
 μος, κατὰ τὴν δευτέραν πρέπει νὰ φαίνη-
 ται ὑπερελευθέριος. Εἰς τὸν στραταρχοῦντα
 ἡγεμόνα, διατρεφόμενον ὅμως ἀπὸ λάφυρα,
 ἀπὸ λεηλασίας, ἀπὸ βιαίας φορολογίας καὶ
 διαχειριζόμενον τὰ ἀλλότρια, ἡ τοιαύτη
 ἐλευθεριότης εἶνε ἀναγκαία, διότι ἄλλως

ἐγκαταλιμπάνεται ὑπὸ τοῦ στρατοῦ. Τὴν περιουσίαν, τὴν μὴ ἀνήκουσαν εἰς σέ ἢ εἰς τοὺς ὑπηκόους σου, δύνασαι νὰ δωρῆσαι γενναίως, ὡς ἔπραξεν ὁ Κῦρος, ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, διότι τότε μόνον βλέπτεσαι, ὅταν δαπανᾷς τὴν ἰδικήν σου κατὰστασιν, δαπανῶν ὁμῶς τὰ τῶν ἄλλων, διαφυλάττεις καὶ αὐξάνεις τὴν ὑπόληψίν σου. Τίποτε ἄλλο δὲν φθείρεται ἀφ' ἐαυτοῦ τόσο πολύ, ὅσον ἡ ἐλευθεριότης, διότι διὰ τῆς χρήσεως γίνεσαι ἀνίκανος πρὸς ἐξακολούθησιν αὐτῆς· ἐκ τούτου δὲ καταντᾷς ἢ πένης ἢ εὐκαταφρόνητος ἢ διὰ ν' ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὴν πενίαν, καθίστασαι ἄρπαξ καὶ μισητός. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν ὀφείλει πρὸ πάντων ν' ἀποφεύγῃ τὴν καταφρόνησιν καὶ τὸ μῖσος, ἡ ἐλευθεριότης δὲ γίνεται πρόξενος ἀμφοτέρων τούτων τῶν δυστυχημάτων. Ὅθεν φρονιμώτερον εἶνε ν' ἀποκτήσῃς τὸ ὄνομα τοῦ φειδωλοῦ, τὸ ὁποῖόν σοι γίνεται αἷτιον δυσφημίας μὴ συνεχομένης μὲ μῖσος καὶ ὄχι, θέλων ν' ἀποκτήσῃς τὸ ὄνομα τοῦ ἐλευθερίου, ν' ἀναγκασθῆς νὰ διατρέξῃς τὸν κίνδυνον νὰ ὀνομασθῆς ἄρπαξ, ὄνομα, τὸ ὁποῖον προξενεῖ συνάμα δυσφημίαν καὶ μῖσος.

Ω

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Περὶ τῆς ὠμότητος καὶ ἐπιεικείας τῶν ἡγεμόνων καὶ εἰάν οὗτοι εἶνε προτιμότερον νὰ καθίστανται ἀγαπητοὶ ἢ ἐπίφοβοι.

Ἐξετάζων ἤδη τὰς λοιπὰς ἐκ τῶν προειρημένων ἰδιοτήτων λέγω, ὅτι πᾶς ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ ἐπιθυμῇ νὰ θεωρῆται εὐσπλαγχνὸς καὶ ὄχι σκληρὸς· πρέπει ὅμως νὰ γνωρίζῃ νὰ μεταχειρίζηται καταλλήλως τὴν τοιαύτην εὐσπλαγχνίαν. Ὁ Καῖσαρ Βοργίας ἐθεωρεῖτο ὠμὸς καὶ μολοντοῦτο διὰ τῆς ὠμότητός του ἐτακτοποίησε τὴν Ρωμουνίαν, τὴν ἤνωσε καὶ τὴν κατέστησεν εἰρηνεύουσαν καὶ πιστὴν πρὸς αὐτόν. Πραγματευόμενός τις ἀκριβῶς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην βλέπει τὸν Βοργίαν χρηματίσαντα περισσότερο εὐσπλαγχνὸν ἀπὸ τὸν λαὸν τῆς Φλωρεντίας, ὅστις, διὰ νὰ μὴ φανῇ ὠμὸς, συνεχώρησε τὴν καταστροφὴν τῆς Πιστωρίας (Pistoja). Ὁφείλει διὰ τοῦτο πᾶς ἡγεμὼν νὰ μὴ δίδῃ προσοχὴν εἰς τὴν δυσφημίαν, τὴν προξενουμένην ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὠμοῦ, εἰάν θέλῃ νὰ διατηρῇ ἠνωμένους τοὺς ὑπηκόους του καὶ πιστοὺς πρὸς αὐτόν, διότι, δι' ὀλίγων παραδειγμάτων, ἤμπορεῖ νὰ δείκνυται ἐπιεικέστερος ὄλων ἐκείνων, οἵτινες, ἀπὸ ὑπερβολικὴν εὐσπλαγχνίαν κινούμενοι, ἀνέχονται τὰς ἀταξίας, ἐξ ὧν πηγάζουσι φόνοι ἢ ληστεῖαι, ἐπειδὴ αἱ ἀταξίαι προσβάλλουσι τὸ γενικόν, αἱ δὲ τιμωρίαι, αἱ διατκασόμεναι ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, προσβάλλουσιν ἄτομα μόνον. Μεταξὺ δὲ τῶν ἡγεμόνων οἱ νέοι κυρίως εἶνε ἀδύνατον νὰ διαφύγῃσι τὸ ὄνομα τοῦ ὠμοῦ, διότι τὰ νέα κράτη γέ-

μουσι κινδύνων. Διὰ τοῦτο εἰς τὸν Βιργί-
λιον βλέπομεν τὴν Διδῶ ἀποδίδουσιν τὴν
ὠμότητα τῆς κυβερνήσεώς της εἰς τὸ ἀρτι-
παγές τῆς ἐξουσίας διὰ τῶν ἐφεξῆς λόγων :
Res dura, et regni novitas me talia cogunt
Moliri, et late fines custode tueri (*).

Ὅφειλε ὅμως ὁ ἡγεμὼν νὰ μὴ εἶνε εὐπι-
στος καὶ νὰ μὴ ταραττήται εὐκόλως, μήτε
νὰ φοβῆται ἄνευ αἰτίας, ἀλλὰ νὰ τηρῆ δια-
γωγὴν συγκερασμένην ὀδηγούμενος ἀπὸ τὴν
φρόνησιν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν, ὥστε νὰ
μὴ διακινδυνεύῃ ἔνεκα τῆς μεγάλης εὐπι-
στίας του, νὰ μὴ καταντᾷ δὲ ἀνυπόφορος
ἔνεκα τῆς μεγάλης δυσπιστίας του. Ἐκ
τούτου ἀναφύεται τὸ ἐξῆς ζήτημα· συμφέ-
ρει μᾶλλον εἰς τὸν ἡγεμόνα νὰ εἶνε ἀγαπη-
τὸς ἢ ἐπίφοβος; Ἀπαντῶ εἰς τὸ ζήτημα
τοῦτο, ὅτι ἤθελεν εἶσθαι καλὸν νὰ ὑπάρ-
χωσιν ἠνωμένοι ἀμφοτέραι αἱ εἰρημέναι ιδιό-
τητες, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο εἶνε δύσκολον,
ἀσφαλέστερον θεωρῶ νὰ εἶνε τις ἐπίφοβος
παρὰ ἀγαπητός, προκειμένου λόγου νὰ λείψῃ
τὸ ἐν ἑκ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος χαρακτηρι-
στικῶν, διότι οἱ ἄνθρωποι γενικῶς, δύναται
τις νὰ εἶπῃ, εἶνε ἀχάριστοι, εὐμετάβλητοι,
ὑποκριταί, φυγοκίνδυνοι, φιλοκερδεῖς. Ἐ-
νόσω λοιπὸν τοὺς εὐεργετεῖς καὶ ὁ κίνδυνος,
ὡς ἠνωτέρω εἶπον, εἶνε μακρὰν, ὅλοι σὲ
εἶνε ἀφωσιωμένοι, καὶ ὑπὲρ σοῦ θυσιάζουσι
τὴν περιουσίαν των, τὴν ζωὴν των καὶ τὰ
τέχνα των· ἅμα ὅμως ὁ κίνδυνός σε πλη-

(*) Ἔργμα τ' ἀπηγές καὶ κράτος ἀρτιπαγές μ' ἐ-
[πανώγει

Τοιάδε μητιάασθ', ἰδ' ὄρους χώρας πολυωρεῖν.

(Μετάφρασις Εὐγενίου)

σιάση, ἀμέσως μεταβάλλονται. Ὁ ἡγεμῶν
 ἐπομένως, ὅστις στηρίζεται μόνον ἐπὶ τῶν
 λόγων των, εὕρισκόμενος ἄνευ ἄλλης πα-
 ρασκευῆς, θυσιάζεται, διότι οἱ διὰ χρημά-
 των, καὶ ὄχι ἕνεκα ψυχικῶν προτερημάτων,
 ἀποκτώμενοι φίλοι, ἂν καὶ ἔχῃς ἐπ' αὐτῶν
 δικαιώματα, δὲν διακινδυνεύουσιν ἐν καιρῷ
 ἀνάγκης ὑπὲρ σοῦ. Μὲ περισσότερον θάρρος
 βλάπτουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν ἀξιαγάπητον
 παρά τὸν ἐπίφοβον, διότι ἡ ἀγάπη ἐξαρ-
 τᾶται ἀπὸ ὑποχρεωτικόν τινα δεσμόν, τὸν
 ὁποῖον, ὄντες φύσει κακοί, διαρρηγνύουσιν
 εἰς πᾶσαν περίστασιν ἰδιωφελείας· ὁ φόβος
 ὅμως ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς
 τιμωρίας δὲν ἐκλείπει ποτέ. Ἄλλ' ὁ ἡγε-
 μῶν χρεωστεῖ νὰ κατασταθῇ ἐπίφοβος οὕτω
 πως, ὥστε, ἐὰν δὲν ἀποκτήσῃ τὴν ἀγάπην
 τῶν ἄλλων, νὰ διάσκεδάζῃ τὸ μῖσός των,
 διότι εὐκόλως δύναται νὰ ἐνώσῃ τοὺς δύο
 τούτους χαρακτῆρας, ἥτοι, νὰ ἐμπνέῃ φό-
 βον καὶ νὰ μὴ μισῆται· τοῦτο δὲ ἡμπορεῖ
 νὰ ἐπιτύχῃ ἀπέχων ἀπὸ τὴν περιουσίαν
 τῶν συμπολιτῶν του καὶ τῶν ὑπηκόων του,
 καὶ ἀπὸ τὰς γυναῖκας αὐτῶν· καὶ ὅταν ἀ-
 νάγκη ἀπόλυτος ἤθελε τὸν ὑποχρεώσῃ νὰ
 ἐνεργήσῃ κατὰ τῆς ζωῆς τινος, ὡς πράξις
 τοῦτο τότε μόνον, ὅταν ὑπάρχωσιν ἀποχρῶν-
 τα δικαιολογήματα καὶ αἰτίαι πασιφανεῖς.
 Πρὸ πάντων ὅμως πρέπει ν' ἀπέχῃ ἀπὸ τὴν
 ξένην περιουσίαν, διότι οἱ ἄνθρωποι λησμο-
 νοῦσι ταχύτερον τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς των,
 παρά τὴν ἀπώλειαν τῆς περιουσίας αὐτῶν.
 Ἄφ' ἑτέρου, θέλων τις ν' ἀφαιρῇ τὴν ξέ-
 νην περιουσίαν, ἔχει πάντοτε προχείρους
 αἰτίας καὶ πάντοτε, ὅστις ἀρχίζει νὰ ζῆ δι'

ἄρπαγῶν, εὕρισκει αἰτίας διὰ τὰ κάμη
 χρῆσιν τῶν ξένων πραγμάτων· ἐξ ἐναντίας
 ὁμῶς αἰ κατὰ τῆς ζωῆς αἰτίαι εἶνε σπα-
 νιώτεραι καὶ ἐκλείπουσι ταχύτερον. Ἄλλ'
 ὅταν ὁ ἡγεμῶν εἶνε ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρα-
 τοῦ καὶ διοικῆ πολλὰ στρατεύματα, εἶνε
 ἐπάναγκες τὰ μὴ πτοῆται διόλου ἀπὸ τὴν
 δυσφημίαν τοῦ σκληροῦ, διότι, ἄνευ τοῦ
 ὀνόματος τούτου, δὲν δύναται τὰ ἔχη στρα-
 τῶν ὁμοιοῦντα, μήτε πρόθυμον εἰς πόλε-
 μον. Θχυμάζεται προσέτι ὁ Ἀννίβας καὶ
 διὰ τὸν λόγον ὅτι, ἂν καὶ διώκει πολυ-
 πληθὲς καὶ μικτὸν ἐκ διαφόρων φυλῶν
 στρατεύμα, ἐκστρατεύων εἰς ξένους τόπους,
 δὲν ἀνεφύη μήτε μεταξὺ αὐτοῦ μήτε κατὰ
 τοῦ ἡγεμόνος οὐδεμίαν στάσις, τόσον εἰς
 τὰς ἐπιτυχίας, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἀποτυ-
 χίας του. Αἰτία δὲ τούτου ἦτο ἡ μεγάλη
 ἐκείνη ἀπανθρωπία του, ἥτις, ἠνωμένη μὲ
 ἀναριθμήτους ἄλλας ἀρετάς, τὸν ἀποκατέ-
 στησεν ἐνώπιον τῶν στρατιωτῶν του σε-
 βαστὸν καὶ τρομερόν, ἐνῶ ὅλαί αἱ λοιπαὶ
 ἀρεταὶ του δὲν ἦσαν ἱκαναὶ χωρὶς τὴν ἀ-
 πανθρωπίαν τὰ φέρωσι τὸ τοιοῦτον ἀποτέ-
 λεσμα. Οἱ ἀπερίσκεπτοι δὲ ἐκ τῶν συγ-
 γραφέων, ἀφ' ἐνὸς μὲν θαυμάζουσι τὰ τοι-
 αῦτα ἔργα του, ἀφ' ἐτέρου δὲ κατηγοροῦσι
 τὴν κυρίαν αἰτίαν αὐτῶν. Τὴν ἀλήθειαν
 ταύτην, δηλαδὴ ὅτι αἱ λοιπαὶ ἀρεταὶ αὐ-
 τοῦ δὲν ἤθελον ἐπαρκέσει εἰς τὸ ἔργον του,
 δύναται πᾶς τις τὰ τὴν ἴδην εἰς τὸν Σκι-
 πίωνα, ἄνδρα σπανιώτατον, ὅχι μόνον εἰς
 τὰς ἡμέρας του, ἀλλ' εἰς πᾶσαν ἐποχὴν τῆς
 ἱστορίας, τοῦ ὁποίου τὰ στρατεύματα εἰς
 τὴν Ἰσπανίαν ἀπεστάτησαν. Καὶ τὸ ἀπό-

πημα τοῦτο προῆλθε κυρίως ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴν ἐπιείκειάν του, ἔνεκα τῆς ὁποίας οἱ στρατιῶταί του ὑπέπεσαν εἰς ἀκολασίαν ὀλοτελῶς ἀσυμβίβαστον μὲ τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν. Διὰ τὸ λάθος τοῦτο ἐπεπλήχθη ἀπὸ τὸ Φάβιον Μάξιμον ἐν τῇ Γερουσίᾳ, καὶ ἀπεκαλέσθη φθορεὺς τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Οἱ Λοκροί, καταστραφέντες ἀπὸ τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Σκιπίωνος, δὲν ἔτυχον ἐκδικήσεως παρὰ τούτου, μήτε τὸ ἀδίκημα ἐκείνου ἐτιμωρήθη· ὅλα δὲ ταῦτα προῆλθον ἀπὸ τὴν εὐμάλακτον ψυχὴν τοῦ Σκιπίωνος. Διὰ τοῦτο, θέλων τις ἐνώπιον τῆς Γερουσίας νὰ δικαιολογήσῃ αὐτὸν εἶπεν, ὅτι ὑπάρχουσι πολλοὶ ἄνδρες κατορθόνοντες εὐκολώτερον νὰ μὴ ἀμαρτάνωσι, παρὰ νὰ διορθώνωσι τὰ ἀμαρτήματα τῶν ἄλλων. Ἡ τοιαύτη φύσις τοῦ Σκιπίωνος ἤθελε γενῆ αἰτία εἰς αὐτόν, προχωροῦντος τοῦ χρόνου, ν' ἀπολέσῃ πῆν ὑπόληψίν του καὶ τὴν δόξαν του, εἴαν, τοιοῦτος ὢν, ἤθελεν εἶσθαι ἀπόλυτος τῆς ἐξουσίας κύριος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπῆρξε, καθ' ὃν χρόνον ἡ Γερουσία διώκει, τὸ ἐπιβλαβὲς αὐτὸ ἰδίωμα του, ὅχι μόνον ἐκαλύφθη, ἀλλὰ προσέτι ἔγινεν εἰς αὐτὸν αἴτιον δόξης. Ἐπικνερχόμενος λοιπὸν εἰς τὸ θέμα μου συμπεραίνω, ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἀγάπη τῶν ἀνθρώπων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν θέλησίν των, ὁ δὲ φόβος αὐτῶν ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ ἡγεμόνος, ὀφείλει πᾶς συνετὸς ἡγεμὼν νὰ στηρίζηται μᾶλλον εἰς ὅ τι ἀνήκει εἰς τὴν ἐξουσίαν του, παρὰ εἰς ὅ τι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν διάθεσιν τῶν ἄλλων, προσέχων μόνον ν' ἀποφεύγῃ τὸ μῖσος, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄.

Πῶς οἱ ἡγεμόνες ὀφείλουσι νὰ τηρῶσι
τὰς ὑποσχέσεις των.

Καθεὶς εὐκόλως νοεῖ πόσον ἀξιέπαινος εἶνε ὁ ἡγεμὼν, ὅστις μένει πιστὸς εἰς τὰς ὑποσχέσεις του καὶ τοῦ ὁποίου ἡ διαγωγὴ εἶνε ἀκεραία καὶ ὄχι ὑπουλος. Μολοντοῦτο ἡ πεῖρα τῶν σημερινῶν πραγμάτων μᾶς διδάσκει, ὅτι ἐκεῖνοι ἐκ τῶν ἡγεμόνων ἔπραξαν μεγάλα κατορθώματα, ὅσοι ὀλίγον ἐφρόντισαν νὰ εἶνε πιστοὶ εἰς τὰς ὑποσχέσεις των καὶ διὰ τῆς πονηρίας των ἠδυνήθησαν ν' ἀπατήσωσι τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐπὶ τέλους νὰ καταβάλωσι τοὺς εἰλικρινεῖς. Ὅφείλεις λοιπὸν νὰ εἰξεύρησθε, ὅτι εἶνε δύο εἶδη πολέμου· τὸ πρῶτον ἐνεργεῖται διὰ τῶν νόμων, τὸ δεύτερον διὰ τῆς βίας· καὶ τὸ μὲν εἶνε ἀνθρώπινον, τὸ δὲ θηριῶδες. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πρῶτον πολλάκις εἶνε ἀνίσχυρον, πρέπει νὰ καταφεύγωμεν εἰς τὸ δεύτερον. Εἶνε διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον εἰς τὸν ἡγεμόνα νὰ γνωρίζῃ νὰ φέρεται καὶ ὡς θηρίον καὶ ὡς ἄνθρωπος. Τὴν μέθοδον ταύτην οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἐδίδασκον εἰς τοὺς ἡγεμόνας συμβολικῶς γράφοντες, ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων ἡγεμόνων ἀνετράφησαν ἀπὸ Κένταυρον τὸν Χείρωνα διάγοντες ὑπὸ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἐπιτήρησίν του· διδασκαλία δὲ ἀπὸ ὄν σύνθετον ἐκ θηρίου καὶ

ἔξ ἀνθρώπου ἐξηγεῖ ρητῶς, ὅτι ὁ ἡγεμὼν εἶνε ἀναγκαστὸν νὰ μιμηταὶ τὴν φύσιν ἀμφοτέρων, καθότι ἢ μία ἄνευ τῆς ἄλλης δὲν δύναται νὰ εἶνε ἐπιτυχής. Ἦναγκασμένος λοιπὸν ὁ ἡγεμὼν νὰ γνωρίζῃ ἐντελῶς νὰ φέρηται ὡς θηρίον, ὀφείλει νὰ λάβῃ ὡς παράδειγμα τὴν ἀλώπεκα καὶ τὸν λέοντα, διότι ὁ λέων πίπτει εἰς τὰς παγίδας, ἢ δὲ ἀλώπηξ δὲν δύναται νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῶν λύκων. Πρέπει λοιπὸν νὰ εἶνε ἀλώπηξ διὰ ν' ἀποφεύγῃ τὰς παγίδας καὶ λέων διὰ νὰ προξενῇ τὸν τρόμον εἰς τοὺς λύκους. Οἱ ἔχοντες μόνην τὴν φύσιν τοῦ λέοντος δὲν εἶνε ἱκανοὶ ἡγεμόνες. Ἐνεκα τούτου πᾶς ἐχέφρων ἡγεμὼν δὲν δύναται, ἀλλ' οὔτε ὀφείλει νὰ εἶνε πιστὸς εἰς τὰς ὑποσχέσεις του, ὅταν ἢ τήρησις αὐτῶν ἀποβρίσκει ἐναντία τῶν συμφερόντων του καὶ δὲν ὑπάρχουσι πλέον τὰ αἴτια, τὰ προκαλέσαντα αὐτάς. Ἐὰν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἠδύναντο νὰ εἶνε ἀγαθοί, ἢ εἰρημένη ἐντολὴ ἤθελεν εἶσθαι ὀλεθρία, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶνε κακοί, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ διατηρήσωσι πίστιν πρὸς σὲ καὶ διὰ τοῦτο δὲν ὀφείλεις μῆτε σὺ νὰ εἶσαι πιστὸς εἰς τὰς πρὸς αὐτοὺς ὑποσχέσεις σου.

Εἰς τοὺς ἡγεμόνας ἀφ' ἑτέρου εἶνε πάντοτε πρόχειροι αἱ αἰτίαι διὰ νὰ δικαιολογῶσι τὴν παράβασιν τῶν ὑποσχέσεών των καὶ περὶ τούτου ἀναρίθμητα παραδείγματα δύναται τις νὰ φέρῃ, θέλων ν' ἀποδείξῃ πόσαι συνθήκαι εἰρήνης καὶ πόσαι ἄλλαι ὑποσχέσεις ἠθετήθησαν καὶ ἐματαιώθησαν ἔνεκα τῆς ἀπιστίας τῶν ἡγεμόνων· ὅστις δὲ ἐξ αὐτῶν ἔμαθε μᾶλλον νὰ μιμηταὶ τὴν

φύσιν τῆς ἀλώπεκος, ἐκεῖνος ἐπέτυχε περισσότερον. Ἀναγκαῖον ὅμως εἶνε νὰ γνωρίζῃ τις μετὰ μεγίστης ἐπιτηδειότητος νὰ μιμῆται τὴν τοιαύτην φύσιν τῆς ἀλώπεκος καὶ νὰ εἶνε κρυφίνους καὶ μέγας ὑποκριτής. Οἱ ἄνθρωποι δὲ ἐπὶ τοσοῦτον εἶνε ἀπλοῖ καὶ τόσον εὐκόλως δαμάζονται ἀπὸ τὰς ἐπικειμένους ἀνάγκας, ὥστε ὁ ἀπατεὼν θέλει ἐπιτυχάνῃ πάντοτε θύματτα τῆς ἀπάτης του. Ἐκ τῶν νέων παραδειγμάτων ἐπιθυμῶ ν' ἀναφέρω ἓν μόνον. Ἀλέξανδρος ὁ Σ' δὲν ἔπραξεν ἄλλο τι, οὐδ' ἐσυλλογίσθη ποτὲ περὶ ἄλλου τινὸς πράγματος, εἰμὴ ν' ἀπατᾷ τοὺς ἀνθρώπους καὶ πάντοτε ἐπετύγχανεν, οὐδεὶς δ' ἄλλος ὑπῆρξεν ἰκανώτερος αὐτοῦ εἰς τὸ δίδειν ἐνθέρους διαβεβχιώσεις καὶ ὑποσχέσεις, δι' ὄρκων φρικτῶν, περὶ οἰουδήποτε πράγματος· καὶ μολοντοῦτο οὐδεὶς ἄλλος ὑπῆρξεν, ὅστις ὀλιγώτερον νὰ μένη πιστὸς εἰς τὰς ὑποσχέσεις του. Ἀλλ' αἱ ἀπάται του ἀπέβησαν πάντοτε ὑπὲρ αὐτοῦ, διότι ἐγνώριζε καλῶς τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Δὲν εἶνε μὲν ἀναγκαῖον νὰ ἔχῃ ὁ ἡγεμὼν ὅλας τὰς ἀνωτέρω περιγραφείσας ιδιότητες, ἀλλ' εἶνε ἀναγκαιότατον νὰ δεικνύῃ, ὅτι τὰς ἔχει. Τολμῶ μάλιστα νὰ δισχυρισθῶ ὅτι, ὅταν τις ἔχῃ αὐτὰς καὶ κάμνη διαρκῶς γρῆσιν, καταντῶσιν ἐπιζήμιοι, ἐνῶ, ὅταν δεικνύῃ ἀπλῶς, ὅτι τὰς ἔχει, γίνονται εἰς αὐτὸν μᾶλλον ὠφέλιμοι, ὡς π.χ. νὰ δείκνυταί τις εὖσπλαγχνος, πιστός, φιλόανθρωπος, θρησκός, εἰλικρινὴς καὶ νὰ εἶνε συγχρόνως τοιοῦτος. Πρέπει ὅμως νὰ ᾔσῃ κύριος σεαυτοῦ ὥστε, ὅταν ᾖ ἀνάγκη ὑπα-

γορεύση τὸ ἐναντίον, νὰ δύνασαι καὶ νὰ ἡξεύρης νὰ μεταβάλλῃσαι. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι οἱ ἡγεμόνες καὶ μάλιστα οἱ ἀρτισύστατοι, δὲν δύνανται νὰ διατηρήσωσιν ὅλας ἐκεῖνας τὰς ιδιότητας, ἕνεκα τῶν ὑποίων οἱ ἄνθρωποι θεωροῦνται ἐνάρετοι, διότι εἶνε πολλάκις ἠναγκασμένοι διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ἐξουσίας των νὰ πράττωσιν ἔργα ἐναντία εἰς τὴν πίστιν, εἰς τὴν εὐσπλαγχνίαν, εἰς τὴν φιλανθρωπίαν καὶ εἰς τὴν θρησκείαν. Πρέπει μολοντοῦτο νὰ ἔχη τις θέλησιν εὐστροφον πρὸς τὰς μεταβολὰς καὶ τὰς περιπετείας τῆς τύχης καί, καθὼς ἀνωτέρω εἵπομεν, νὰ εἶνε ἀγαθός, ὅταν δύναται, ἀλλ' ὅταν ὑποχρεόνηται ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, νὰ ἡξεύρη νὰ γίνηται κακός. Πρὸ πάντων ὁ ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ προσέχη πολύ, ὥστε νὰ μὴ εἴπῃ ποτέ τι, τὸ ὅποιον νὰ μὴ εἶνε σύμφωνον μὲ τὰς ἀνωτέρω ιδιότητας, δεικνύμενος εἰς τοὺς βλέποντας καὶ ἀκούοντας αὐτὸν πλήρης εὐσπλαγχνίας, πίστεως, ἡμερότητος, εὐλικρινείας καὶ εὐσεβείας. Τῆς τελευταίας μάλιστα ιδιότητος ἡ χρῆσις εἶνε ἀναπόφευκτος εἰς τοὺς ἡγεμόνας, διότι οἱ ἄνθρωποι γενικῶς κρίνουσι μᾶλλον ἐκ τῶν φαινομένων, παρὰ ἐκ τῶν πραγμάτων, διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἅπαντες δύνανται νὰ βλέπωσιν, ὀλίγοι δὲ νὰ κρίνωσι. Καθεὶς σὲ βλέπει ὡς φαίνεσαι, ἀλλ' ὀλίγοι ἐννοοῦσι τὴν ἀληθῶς εἶσαι καὶ οἱ ὀλίγοι οὗτοι δὲν ἀποτολμῶσι νὰ ἐναντιωθῶσι κατὰ τῆς γνώμης τῶν πολλῶν, ἐχόντων τὴν δύναμιν τῆς ἐξουσίας ὑπὲρ αὐτῶν. Εἰς τὰς ἀνθρωπίνους δὲ πράξεις καὶ μάλιστα εἰς ἐκεῖνας τῶν ἡγεμόνων, μὴ ὑπάρχοντος δικαστηρίου διὰ

γὰ δικάση αὐτάς, πρέπει ν' ἀποβλέπη τις
 εἰς τὰ ἀποτελέσματα. Ὁ ἡγεμὼν λοιπὸν
 ἄς φροντίσῃ γὰ καθέξῃ τὴν ἐπικράτειάν
 του καὶ γὰ τὴν διατηρήσῃ διὰ παντὸς μέ-
 σου, διότι τὰ μέσσα θέλουσι λογισθῆ πάν-
 τοτε ἔντιμα καὶ παρὰ πάντων ἐπαινετά,
 ἐπειδὴ ὁ ὄχλος αἰείποτε παρασύρεται ἀπὸ
 τὰ φαινόμενα καὶ ἀπὸ τὴν ἔκβασιν τῶν
 πραγμάτων· εἰς τὸν κόσμον δὲ δὲν ὑπάρχει
 εἰμὴ ὄχλος καὶ οἱ ὀλίγοι τότε μόνον ση-
 μαίνουσιν, ὅταν οἱ πολλοὶ δὲν εὐρίσκουσιν
 ὑποστήριγμα. Σύγχρονός τις ἡγεμῶν, τὸν
 ὁποῖον δὲν νομίζω καλὸν γὰ ὀνομάσω, φέ-
 ρει διαρκῶς εἰς τὸ στόμα του τὴν εἰρήνην
 καὶ τὴν καλὴν πίστιν, ἀλλ' εἶνε ἐχθρὸς ἄ-
 σπονδὸς ἀμφοτέρων (*). Πολλάκις δὲν ἤθε-
 λεν ἀπολέσῃ τὴν ὑπόληψίν του ἢ τὸ κρά-
 τος του, γὰ ἐφαίνετο συνεπῆς εἰς τοὺς λό-
 γους αὐτοῦ.

Ω

(*) Ὑπαινίσσεται τὸν Φερδινάνδον, βασιλέα
 τῆς Ἀραγῶνος καὶ τῆς Καστιλίας.